

РОЗДІЛ 1

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 332.334

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

А. Сохнич, д. е. н.

Львівський національний аграрний університет

К. Багач, здобувач

ДВНЗ «Національний гірничий університет»

С. Сохнич, к. е. н.

ПАТ «Укртрансфота»

Постановка проблеми. Традиційно дії з охорони навколишнього середовища мають набагато менший порівняно з виробничою діяльністю пріоритет у керівництва, зокрема під час виділення коштів. Зазвичай із цим пов'язане й виникнення у підприємств проблем відповідності природоохоронному законодавству. Адже традиційні підходи з очищення відхідних газів або стічних вод, ліміти на потрапляння забруднювальних речовин до навколишнього середовища (підходи «на кінці труби») мають істотні обмеження і в багатьох випадках здатні забезпечити відповідність нормативним вимогам тільки з дуже великими витратами і за рахунок надзвичайно високого споживання ресурсів на саме очищення. Більше того, у низці випадків вони виявляються взагалі важко реалізовуваними на практиці.

У результаті серед керівників підприємств надзвичайно поширена думка про те, що екологічна діяльність є марнотратною та нав'язаною тиском контролюючих органів. При цьому серйозні фінансові вкладення в спеціалізовану техніку розглядаються як основний і єдиний підхід природоохоронної діяльності, а коефіцієнти очищення – як єдиний показник її результативності.

Це призводить до низького статусу екологічних служб у структурі управління підприємств та не дозволяє їм діяти ефективно під час вирішення екологічних проблем, пов'язаних з основною діяльністю, пропонувати економічно ефективні рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні прагнення забезпечити високі темпи економічного зростання пов'язано з підвищенням його природоємності. Показники динаміки екологічності ВВП України за останні десять років свідчать про «несталість» ВВП. Незважаючи на зниження ВВП за цей період, у розрахунку на 1 млн грн ВВП рівень викидів шкідливих речовин не знизився,

рівень утворення токсичних відходів збільшився на 50 %, скидання забруднених стічних вод зросло в 2,45 раза [1].

Дослідження сучасних авторів [1–9] обґрунтовують окремі аспекти екологічного та економічного управління. Тому виникає необхідність розвитку методологічних напрямів та методичних підходів вирішення цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад та сутності екологічного і економічного управління в перехідний період до ринкової економіки. Це важливо для будь-якої соціально-економічної, організаційно-виробничої системи.

Виклад основного матеріалу. Для України ситуація загострюється ще й тим, що економічні реформи мають перманентний характер та не спрямовані на оптимізацію суспільних відносин. А умови системної соціальної та економічної кризи відсувають екологічні проблеми на периферію суспільної свідомості. Це свідчить про те, що вирішення питань раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища й екологічної безпеки істотно впливає на параметри економічної динаміки [3; 5; 7].

Інтеграція екологічних аспектів зумовила необхідність використання стратегічного підходу до вирішення екологічних проблем, який є обов'язковим чинником забезпечення конкурентоспроможності в сучасних умовах. Екологічні й економічні стратегії є центральним елементом екологічного та економічного управління на стратегічному рівні. Вони являють собою сполучну ланку між нормативною екологічною політикою та оперативними екологічними програмами.

Визначимо поняття «екологічна і економічна стратегія вуглевидобувного підприємства». Під ним слід розуміти сукупність принципів, пріоритетів та напрямів розвитку, що дають змогу сконцентрувати зусилля і ресурси на реалізацію економічного потенціалу та забезпечення максимальної ефективності і раціонального використання природних ресурсів у процесі діяльності. Екологічна та економічна стратегія покликана зв'язати між собою численні аспекти екологічного та економічного управління і являє собою всебічний комплексний план з досягнення цілей та завдань підприємства в екологічній сфері.

У практиці оцінки екологічної та економічної стратегії вуглевидобувного підприємства використовують два виміри:

- спрямування впливу: екологічна програма зорієнтована на зміни всередині підприємства;

- мета підприємства, яка може полягати тільки у виконанні вимог держави, досягненні конкурентної переваги або в досягненні сталого розвитку.

Екологічна стратегія залежить від більшої кількості чинників і пов'язана зі стратегією підприємства в цілому. Таким чином, екологічне та економічне управління стає не просто складовою частиною концепції розвитку підприємства, а органічно пов'язується з нею.

Роль екологічного і економічного управління можна коротко визначити таким чином: для ефективного розвитку екологічне та економічне управління повинно бути представлене на вищому рівні управління підприємства. Його функції

необхідно враховувати під час розроблення стратегії підприємства та організаційної структури.

Екологічну і економічну стратегії необхідно розглядати як динамічну сукупність п'яти взаємопов'язаних управлінських процесів (див. рис.).

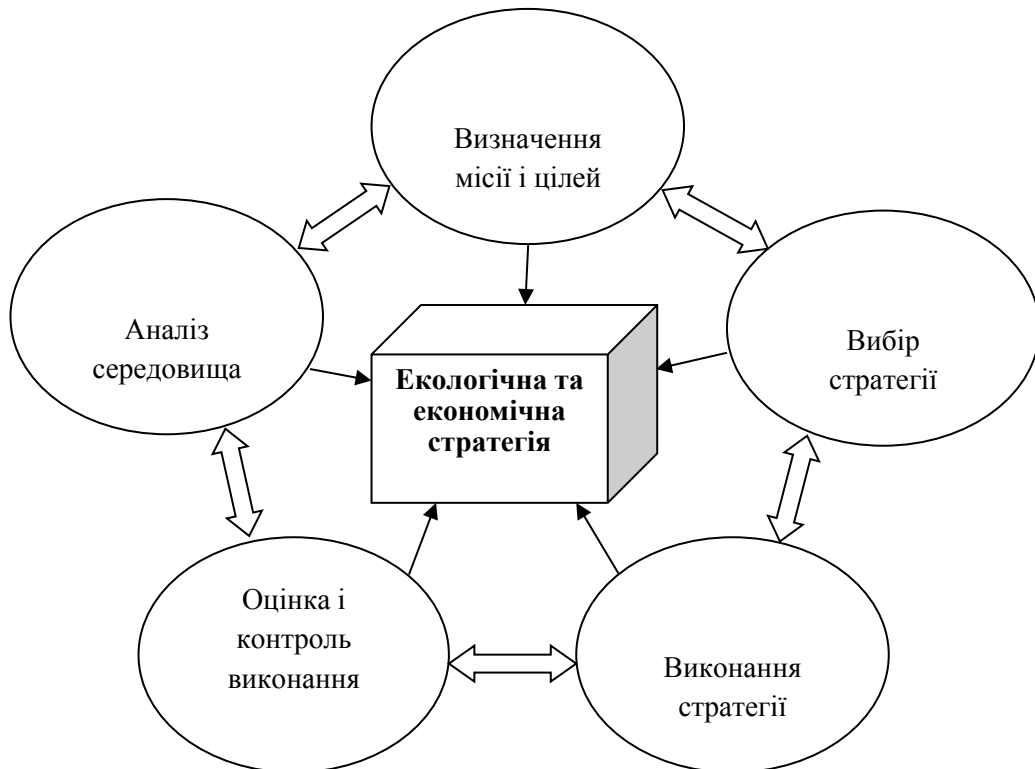

Рис. Взаємопов'язані управлінські процеси.

Ці процеси логічно впливають один з одного, а до того ж існує спійкий зворотний зв'язок і зворотний вплив кожного процесу на інші та на всю їхню сукупність.

У системі екологічного управління вуглевидобувним підприємством усі ці елементи розглядають з погляду екологічних характеристик. У процесі аналізу необхідно звернути увагу на те, що питання екології стосуються всіх сфер діяльності підприємства.

Підходи щодо управління природокористуванням у вуглевидобувному регіоні повинні передбачати використання сукупності інструментів впливу на вуглевидобувні підприємства-забруднювачі та імплементацію в їх систему управління принципів екологічного менеджменту для зменшення непрямих економічних витрат, зумовлених негативними екологічними наслідками їх функціонування.

Екологічний аналіз потенціалу підприємства можна пов'язати з ресурсним підходом. У ресурсній концепції, що стосується ключових компетенцій, виходять з того, що основа успіху полягає в умінні консолідувати наявні технології та виробничі здібності в компетенції, які дають змогу підприємству швидко пристосовуватися до можливостей, що визначаються зовнішнім світом.

У процесі визначення цілей вуглеводобувного підприємства необхідно вирішити конфлікт інтересів економіки і екології. Прийнято виділяти два основні напрями: домінування економічних цілей або переважання екологічних. До цих двох напрямів необхідно додати ще один. Це тісний взаємозв'язок екології та економіки, коли прийняття економічних рішень спирається на принципи раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища.

У разі домінування економічних цілей екологічні вимоги приймаються до уваги лише тією мірою, якої вимагають державні закони і заборони. Переважання екологічних цілей означає усвідомлене обмеження економічних інтересів, включаючи прибутковість, конкурентність тощо.

Екологічне та економічне управління полягає у згладжуванні протиріч між економікою та екологією, поєднанні природоохоронних заходів зі змінами в процесах виробництва та управління.

На основі проведеного аналізу основних підходів до управління природокористуванням на промислових підприємствах складено табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз основних підходів до управління природокористуванням на промислових підприємствах

Тип управління	Особливості управління та результати діяльності
1	2
Пасивне управління природоохоронною діяльністю (модель управління природокористуванням на українських вуглеводобувних підприємствах)	Обов'язкова діяльність, регульована вимогами законодавства, присутність природоохоронних заходів у кінці виробничого циклу, спрямованих на зниження забруднення. Обов'язкова звітність про виконання екологічних вимог, переважання зовнішніх нормативів впливу на навколишнє середовище. Оцінка результатів природоохоронної діяльності в основному здійснюється відповідальними фахівцями строго в рамках посадових обов'язків та інструкцій. Організація діяльності практично не змінюється і не вдосконалюється в часі. Пріоритет для окремих найважливіших заходів і нехтування негативними результатами діяльності. Боязнь і замовчування негативних результатів. Відсутність будь-якої зовнішньої незалежної оцінки діяльності та досягнутих результатів. Практична недоступність планів і результатів діяльності для більшості зовнішніх зацікавлених осіб і сторін. Відносна легкість імітації та фальсифікації результатів екологічної діяльності.

Продовження табл. 1

1	2
Екологічний менеджмент (модель управління природокористуванням на вуглевидобувних підприємствах Австралії, США, Німеччини)	Ініціативна і добровільна діяльність, зумовлена рішеннями керівництва, багато в чому доповнена до вимог законодавства. Чітко сформульовані, взаємопов'язані і задокументовані політика, цілі та завдання. Пріоритет дій визначається у джерелах викидів забруднювальних речовин і утворення відходів. Переважання внутрішніх нормативів впливу на навколишнє середовище, що самостійно переглядаються. Наявність можливості отримання значних прямих і непрямих економічних ефектів. Діяльність, що систематично вдосконалюється. Пріоритет для численних маловитратних заходів і дій, підвищена увага до незначних порушень. Розуміння цінності відкритої демонстрації негативних результатів поряд з позитивними. Допускається проведення аудиту. Практична неможливість імітації та фальсифікації ефективної екологічної діяльності. Постійна активна демонстрація планів і результатів діяльності всім зацікавленим сторонам.
Управління сталим розвитком	Визнання ролі підприємства в міжнародному розподілі потоків ресурсів та енергії. Здійснення ефективної політики щодо економії ресурсів. Проведення міжнародного аудиту.

У табл. 2 зіставимо тип управління природокористуванням на вуглевидобувних підприємствах зі стратегією, цілями екологічного та економічного розвитку, основними орієнтирами та результатом діяльності.

Таблиця 2

Зіставлення типів управління природокористуванням на вуглевидобувних підприємствах зі стратегією, цілями, орієнтирами та результатом

Тип управління	Вид еколого-економічної стратегії	Ціль еколого-економічного розвитку	Основні орієнтири	Результат діяльності
1	2	3	4	5
Пасивне управління природоохоронною діяльністю	Стратегія «вимушеної або пасивної відповідності»	Боротьба із забрудненням навколишнього середовища	Зовнішні нормативи і вимоги законодавства	Збільшення негативного впливу на навколишнє середовище на тлі витратності природоохоронної діяльності
Екологічний менеджмент	Стратегія «екологічного менеджменту»	Запобігання забруднення на прилеглих до підприємства територій	Зовнішні нормативи і вимоги законодавства, міжнародні стандарти, внутрішні більш жорсткі норми та стандарти	Стабілізація або зниження впливу на навколишнє середовище

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Управління сталим розвитком	Стратегія «сталого розвитку»	Прагнення до запобігання негативним впливом діяльності у масштабах регіону	Зовнішні нормативи і вимоги законодавства, міжнародні стандарти, внутрішні жорсткі норми та стандарти	Зниження техногенного впливу на навколишнє середовище

Традиційно вважають, що поліпшення екологічних характеристик видобуку вугілля пов'язане з підвищеними витратами. Але такий підхід до витрат на охорону навколишнього середовища пояснюється тим, що до 80-х років ХХ століття в найбільш розвинених країнах переважали так звані технології «кінця труби». Маються на увазі різного роду фільтри, очисні споруди, системи, що не змінювали сутність основного виробничого процесу, а були націлені на видалення та ліквідацію утвореного забруднення. На жаль, у більшості українських підприємств такі підходи застосовуються й надалі.

Висновки. Традиційно у вирішенні екологічних проблем основну увагу приділяли технічним і технологічним аспектам. На сучасному ж етапі науково-технічного прогресу поряд із підвищенням екологічних вимог до технологій виробництва на перший план виходить управління природокористуванням. Воно стає вирішальним чинником економіки та визначає її подальший ефективний розвиток. Таким чином, необхідно враховувати екологічні вимоги під час управління виробництвом на вуглевидобувних підприємствах – це зумовлює необхідність формування еколого-економічного управління діяльністю підприємства, що орієнтовано на принципи сталої економіки.

Бібліографічний список

1. Алымов В. А. Обобщение опыта зарубежных стран по реструктуризации угольной промышленности : [монография] / В. А. Алымов. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1998. – 230 с.
2. Архипов И. А. Добыча угля и рациональное природопользование / И. А. Архипов, Е. А. Ельчанинов, Д. Т. Горбачев. – М. : Недра, 1987. – 285 с.
3. Екологія та охорона навколишнього середовища : словник-довідник / [уклад. : А. Я. Сохнич та ін.]. – Львів : Укр. технології, 2006. – 252 с.
4. Наукові і методичні основи управління земельними ресурсами : [монографія] / за ред. д. е. н. А. Я. Сохнича. – Львів : Укр. технології, 2007. – 237 с.
5. Реймерс Н. Ф. Экология : теории, законы, правила, принципы и гипотезы / Н. Ф. Реймерс. – М. : Россия Молодая, 1994. – 367 с.
6. Снітинський В. В. Землекористування та екологія: системи підтримки прийняття рішень : [монографія] / Снітинський В. В., Сявавко М. С., Сохнич А. Я. – Львів, 2002. – 580 с.
7. Сохнич А. Я. Оптимізація землекористування в умовах реформування земельних відносин : [монографія] / А. Я. Сохнич. – Львів : Укр. технології, 2000. – 108 с.
8. Сохнич А. Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки : [монографія] / А. Я. Сохнич. – Львів : Укр. технології, 2002. – 252 с.

9. Харичков С. К. Экономика и экология: совместимость развития (мировой опыт и украинская перспектива) / Харичков С. К., Андреев Н. Н., Купинец Л. Е. ; ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одесса, 2007. – 180 с.

Сохнич А., Багач К., Сохнич С. Методологічні засади екологічного і економічного управління

Розкрито методологічні засади екологічного і економічного управління в умовах переходу до ринкових відносин. Інтеграція екологічних аспектів в усі сфери діяльності вуглевидобувного підприємства зумовила необхідність використання стратегічного підходу до вирішення екологічних проблем, який є обов'язковим чинником забезпечення конкурентоспроможності в сучасних умовах.

Ключові слова: управління, економіка, екологія, ринкові відносини.

Sokhnych A., Bagach K., Sokhnych S. Methodological approaches of ecological and economical management

Methodological approaches of ecological and economical management under condition of transition to market relations are revealed. Integration of ecological aspects into all spheres of activity of coal mining enterprise lead to necessity of strategic approach usage while solving ecological problems which is the necessary factor of competitiveness providing under modern conditions.

Key words: management, economics, ecology, market relations.

Сохнич А., Багач К., Сохнич С. Методологические основы экологического и экономического управления

Раскрыты методологические основы экологического и экономического управления в условиях перехода к рыночным отношениям. Интеграция экологических аспектов во все сферы деятельности угледобываемого предприятия предопределила необходимость использования стратегического подхода при решении экологических проблем, который является обязательным фактором обеспечения конкурентоспособности в современных условиях.

Ключевые слова: управление, экономика, экология, рыночные отношения.

УДК 332.37

**ДИНАМІКА ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН
ЗА ФОРМАМИ ОПЛАТИ**

*Л. Дудич, к. е. н., Л. Тібілова, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Земельні правовідносини в галузі оренди земель на сьогодні недостатньо врегульовані. Державна політика щодо орендованих земель не має достатньо переконливого управлінського і економічного обґрунтування. Орендні відносини є вагомим економічним важелем у системі охорони природи та